

Yhlas süresiniň tefsiri

türkmençe

مقصداويزوف الروزي

MAKSAT OVEZOV

Yhlas süresiniň tefsiri

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم
Euzubillähi minesşeýtanirrajim
(Kowulan şeýtandan Allaha sygynýan)

بسم الله الرحمن الرحيم
Bismillähirrahmanirrahim
(Rahman we Rahym bolan Allahyň ady bilen)

Yhlas süresi Mekke döwründe indirildi. Günleriň birinde müşrikler Pygamberiň (s.a.w.) ýanyna gelip: «Bize seniň Taňryň gelişi we nesli barada aýt» diýip ýüzlenýärler. Başgaça aýtsak, olar Allahyň sypat we aýratynlyklaryny beýan etmesini haýyş edýärler. Olaryň bu haýyşyna bu süre indirilýär. Adamlar Allahy tanasyn maksady bilen Pygamber (s.a.w.) bu süräni öwreder eken. Bu süräni öwrenenleriň biri hem Pygamberiň (s.a.w.) ýanynda 9 ýyl ýaşan we ylym alan sahabasy Anas (Enes) ibn Mälikdi (r.a.):

قال الأعمش : كتب أنس إلى عبد الملك بن مروان - يعني لما آذاه الحجاج - : إني خدمت رسول الله - صلى الله عليه وسلم - تسع سنين ، والله لو أن النصارى أدركوا رجلا خدم نبيهم ، لأكرموه.¹

«Amaş aňladýar: Anas (Enes) Abdulmälik ibn Marwana ýazýar – ýagny Hajaj onuň göwnüne degende – dogrudan hem men 9 ýyl Pygambere (s.a.w.) hyzmat etdim we Allahyň adyndan ant içýärim, eger haçparazlar öz pygamberine hyzmat edýän birini tanaýan bolsadylar, gürrüňsiz olar şol adama hormat-sylag goýardylar.».

Ady agzalan sahaba Pygamberiň (s.a.w.) öýünde ýaşap Kurany (Gurhany) öwrenýärdi we Yhlas süresini gönüden-göni Pygamberden (s.a.w.) ýat tutup öwrenen.

Bu kitabyň daşyndaky suratda – Emewiler (Omeýýadlar) döwründe hijri 81-nji ýylda Basrada zikge kakylan dirhem. Şol ýylda hem belli sahaba Anas (Enes) ibn Mäligiň (r.a.) Basrada ýaşanlygy we bolanlygy belläp geçilýär:

¹ سير اعلام النبلاء ج ٣/ص ٤٠٣

روى عبد الله بن سالم الأشعري ، عن أزهر بن عبد الله ، قال : كنت في الخيل الذين بيتوا أنس بن مالك ، وكان فيمن يؤلب على الحجاج ، وكان مع ابن الأشعث.²

«Abdullah bin Salima al-Aşari Azhar bin Abdullahyň diýenini beýan edýär: men Anas (Enes) ibn Mälige garşy tarapdaky atly goşunyndadym, ol bolsa Hajaja garşy çykyş edenleriň içindedi we ol (Anas ibn Mälik) Ibn Aşas bilen bilelikdedi»

Ibn Aşasyň gozgalaňy 81-nji ýylda turdy:

أن ثورة ابن الأشعث بدأت سنة ٨١ هـ وانتهت بالهزيمة في نهاية سنة ٨٣ هـ.³

«Ibn Aşasyň gozgalaňy 81-nji ýylda başlap 83-nji ýylyň ahyrynda ýeňlişe sezewar bolmagy bilen tamamlandy»

Anas (Enes) ibn Mälik (r.a.) bu dirhem zikge kakylandan 12 ýyl soň 93-nji ýylda Basrada dünýäden ötyär:

وقال عدة - وهو الأصح - : مات سنة ثلاث وتسعين قاله ابن عليّة ، وسعيد بن عامر ، والمدايني ، وأبو نعيم ، وخليفة ، والفلاس ، وقعنّب.⁴

«We käbirileri aýtdylar - we bu has dogry - ol (Anas ibn Mälik) 93-nji ýylda dünýäden ötdi, bu ibn Aliýaň, Said ibn Amiryň, we Madainiň, we Abu Nueýmiň, we Halifyň, we Fallasyň, we Kanabyň sözleri»

We mümkin, bu ýa bolmasa muňa meňzeş dirhem şol günler Anas (Enes) ibn Mäligiň (r.a.) edilde bolandyr. Şeýlelikde, Muhammed (s.a.w.) pygamberiň döwründen bu dirhemiň 81-nji ýylda zikge kakylan senesine çenli bu süre hiç üýtgedemelik. We Anas (Enes) ibn Mälik (r.a.) üstünde Yhlas süresi ýazylyan bu dirhemleri elinde saklan we okan, bu hem şu süräniň edil Muhammed (s.a.w.) pygamberiň döwründäki ýaly ýazylandygyny tassyklaýar. Şunlykda, Anas (Enes) ibn Mälik (r.a.), bize

² سير اعلام النبلاء ج ٣/ص ٤٠٥

³ الطبري تاريخ الأمم ج ٣/ص ٦١٨

⁴ سير اعلام النبلاء ج ٣/ص ٤٠٧

Pygamberden Onuň (s.a.w.) dua⁵ eden wagty eşiden Yhlas süresini beýan edýär:

٣٤٦ - أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عُثْمَانَ ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرِ ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرِ بْنِ سَلَمٍ ، ثنا أَبِي ، عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : كَتَبَ عَبْدُ الْمَلِكِ إِلَى الْحَجَّاجِ بْنِ يَوْسُفَ أَنْ انْظُرْ إِلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكِ خَادِمِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَدِّنْ مَجْلِسَهُ ، وَأَحْسِنْ جَائِزَتَهُ ، وَأَكْرِمْهُ . قَالَ : فَأَتَيْتُهُ ، فَقَالَ لِي ذَاتَ يَوْمٍ : يَا أَبَا حَمْرَةَ ، إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَعْرِضَ عَلَيْكَ خَيْلِي ، فَتُعَلِّمَنِي أَيَّنَ هِيَ مِنَ الْخَيْلِ الَّتِي كَانَتْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَعَرَضَهَا ، فَقُلْتُ : شَتَّانَ مَا بَيْنَهُمَا ، فَإِنَّهَا كَانَتْ أَرْوَاهَا وَأَبْوَالَهَا وَأَعْلَافَهَا أَجْرًا . فَقَالَ الْحَجَّاجُ : لَوْلَا كِتَابُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فِيكَ لَضَرَبْتُ الَّذِي فِيهِ عَيْبَاتُكَ . فَقُلْتُ : مَا تَقْدِرُ عَلَى ذَلِكَ : قَالَ : وَلِمَ ؟ قُلْتُ : لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَنِي دُعَاءً أَقُولُهُ ، لَا أَخَافُ مَعَهُ مِنْ شَيْطَانٍ وَلَا سُلْطَانٍ وَلَا سَبْعٍ . قَالَ : يَا أَبَا حَمْرَةَ ، عَلِّمَهُ لِابْنِ أَخِيكَ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَجَّاجِ . فَأَبَيْتُ عَلَيْهِ . فَقَالَ لِابْنِهِ : أَيْتَ عَمِّكَ أَنَسًا ، فَاسْأَلْهُ أَنْ يُعَلِّمَكَ ذَلِكَ . قَالَ أَبَانُ : فَلَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ دَعَانِي ، فَقَالَ لِي : يَا أَبَا حَمْرَةَ : إِنَّ لَكَ إِلَيَّ انْقِطَاعًا ، وَقَدْ وَجَبَتْ حُرْمَتُكَ ، وَإِنِّي مُعَلِّمُكَ الدُّعَاءَ الَّذِي عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَلَا تُعَلِّمُهُ مَنْ لَا يَخَافُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ - أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ . قَالَ : يَقُولُ : "اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، بِسْمِ اللَّهِ عَلَى نَفْسِي وَدِينِي ، بِسْمِ اللَّهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ أَعْطَانِي رَبِّي ، بِسْمِ اللَّهِ خَيْرِ الْأَسْمَاءِ ، بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ دَاءٌ ، بِسْمِ اللَّهِ افْتَتَحْتُ ، وَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ ، اللَّهُ اللَّهُ رَبِّي ، لَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ، أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ بِخَيْرِكَ مِنْ خَيْرِكَ ، الَّذِي لَا يُعْطِيهِ أَحَدٌ غَيْرَكَ ، عَزَّ جَارُكَ ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ، اجْعَلْنِي فِي عِيَادِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ سُلْطَانٍ ، وَمِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَحْتَرِسُ بِكَ مِنْ شَرِّ جَمِيعِ كُلِّ ذِي شَرٍّ خَلَقْتَهُ ، وَأَحْتَرِزُ بِكَ مِنْهُمْ ، وَأُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَيَّ : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ، اللَّهُ الصَّمَدُ ، لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ} [الإخلاص] ، وَمِنْ خَلْفِي مِثْلَ ذَلِكَ ، وَعَنْ يَمِينِي مِثْلَ ذَلِكَ ، وَعَنْ يَسَارِي مِثْلَ ذَلِكَ ، وَمِنْ فَوْقِي مِثْلَ ذَلِكَ " ٦

«Maňa Muhammad bin Ahmad bin Osman beýan etdi, Ibrahim bin Nasr aýtdy, Hasan bin Bişr bin Salim aýtdy, onuň kakasy Aban bin Abi Aýýaşdan, Anas (Enes) ibn Mäligiň (r.a.) diýenini beýan etdi: Mälik ibn Marwan Hajjaj bin Ýusufa Pygamberiň (s.a.w.) hyzmatçysy Anas (Enes) ibn Mälige bakmasyny, onuň bilenbilelikde geçirilýän üýşmeleňlere ýakyn bolmagyny, oňa berilýän baýraklaryň gowulanmasyny we hotmat goýmagy hakda ýazdy. Anas (Enes) diýdi: men gelemde şol gün ol (Hajjaj) maňa şeý diýip ýüzlendi: Eý Abu Hamza (Anas (Enes) ibn

⁵ doga-dileg

⁶ عمل يوم و ليلة لابن السني ج ١ /ص ٣٠٧ ، حديث ٣٤٦

Mälik)! Saňa öz atymy görkezesim gelýär, maňa bolsa sen bu atyň Allahyň Resuly (s.a.w.) bilen bolan ata garaňda nähili we neneňsidigini aýdyp ber. Ol maňa görkezenden soň men oňa ikisiniň arasynda uly tapawudyň bardygyny aýtdym. We bu at şol atyň dersini, siýdigini arassalamak we iýmitini bermek üçin töleg haky bolup durardy. Şonda Hajjaj maňa ýüzlenip: Emirul-mumininyň maňa ýazan haty bolmadyk bolsa men seniň gözüne urardym. Men bolsa oňa: seniň muňa erkiň ýetmez diýdim. Onda ol näme üçin diýip sorady. Men sebäbi Allahyň Resuly (s.a.w.) maňa doga-dileg öwretdi diýip jogap berdim. Eger-de men şol doga-dilegi okasam men ne şeýtandan, ne soltandan, ne-de wagşy haýwandan gorkarn. Ol: Eý Abu Hamza, ol doga-dilege doganyň ogly – Muhammad ibn Hajjaja hem öwret diýdi. Men bolsa ýok diýdim. We ol öz ogluna: Anas daýyň ret etdi, bar özüň şol doga-dilegi öwret diýip oňa haýyş et diýdi. Aban diýdi: Haçanda ajal onuň öňüne gelende, ol meni ýanyňa çagyryp şeýle diýdi: Eý Abu Hamza, hakykatdan hem seniň maňa az wagtyň galdy we ine saňa bolan el degirmelik wajyp boldy. We hakykatdan hem men seni Allah Resulynyň (s.a.w.) maňa öwreden dogasyny öwredern, ýöne sen o doga Güýçli we Beýik bolan Allahdan gorkmaýana öwretme ýa-da şona meňzeş sözler diýdi. Diýdi [bu Allah Resulynyň oňa öwreden we içinde Yhlas süresi bolan doga]:

اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، بِسْمِ اللَّهِ عَلَى نَفْسِي وَدِينِي ، بِسْمِ اللَّهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ أَعْطَانِي رَبِّي ، بِسْمِ اللَّهِ خَيْرِ الْأَسْمَاءِ ، بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ دَاءٌ ، بِسْمِ اللَّهِ افْتَتَحْتُ ، وَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ ، اللَّهُ اللَّهُ رَبِّي ، لَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ، أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ بِخَيْرِكَ مِنْ خَيْرِكَ ، الَّذِي لَا يُعْطِيهِ أَحَدٌ غَيْرُكَ ، عَزَّ جَارُكَ ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ، اجْعَلْنِي فِي عِيَاذِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ سُلْطَانٍ ، وَمِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَحْتَرِسُ بِكَ مِنْ شَرِّ جَمِيعِ كُلِّ ذِي شَرٍّ خَلَقْتَهُ ، وَأَحْتَرِزُ بِكَ مِنْهُمْ ، وَأُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَيَّ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، اللَّهُ الصَّمَدُ، لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ} [الإخلاص] ، وَمِنْ خَلْفِي مِثْلَ ذَلِكَ ، وَعَنْ يَمِينِي مِثْلَ ذَلِكَ ، وَعَنْ يَسَارِي مِثْلَ ذَلِكَ ، وَمِنْ فَوْقِي مِثْلَ ذَلِكَ

Munynyň peýdalaryndan:

وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ : " أَيْعِجْزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَثْرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةٍ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا أَيُّنَا يُطِيقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ.⁷

⁷ رواه البخاري ٤٦٢٨

«Abu Said al-Hudriden (r.a.) beýan edilýär: Pygamber (s.a.w.) öz sahabalaryna diýen: «Araňyzda Gurhanyň üçde birini gijäň içinde okap biljeginiz barmy? We jogap bermekde kynçylyk çekdiler we diýdiler: Eý Allahyň Resuly, Sen bize näme hakda diýýäň? We ol jogap berdi: «Allah biridir, Allah Soňsuzdyr» [süresi] – Gurhanyň üçde biridir».

وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ رَجُلًا عَلَى سَرِيَّةٍ وَكَانَ يَفْرَأُ لِأَصْحَابِهِ فِي صَلَاتِهِمْ فَيَخْتِمُ بِقَوْلِ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ سَلُّوهُ لِأَيِّ شَيْءٍ يَصْنَعُ ذَلِكَ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ لِأَنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمَنِ وَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَفْرَأَ بِهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبِرُوهُ أَنَّ اللَّهَ يُحِبُّهُ⁸

«Aýşadan (r.a.) beýan edilýär, Pygamber (s.a.w.) bir adamyny ýörişe ugradýar we ol ýoldaşlaryna namazda ymamlyk edende her sapar «Diý: Ol – Allah biridir» süresi bilen tamamlayar eken. We haçanda olar gaýdyp gelenlerinde muny Pygambere (s.a.w.) ýatlatýarlar we Ol (s.a.w.): «Baryň ondan munyň sebäbini soraň», - diýýär. We olar ondan soranlarynda ol: «Bu süre Rahmanyň beýany bolanlygy sebäpli men ony okamany söýýän», - diýip jogap berýär. We Pygamber (s.a.w.): «Allahyň ony söýýändigini oňa mälim ediň», - diýdi.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم
Euzubillähi mineşşeýtanirrajim
(Kowulan şeýtandan Allaha sygynýan)

بسم الله الرحمن الرحيم
Bismillähirrahmanirrahim
(Dünýäde hemmelere Rahman we ahyratta iman edenlere Rahym bolan Allahyň ady bilen)

Bu Gurhanyň, sünnediň we akylyň subutnamasy esasynda Allaha mätäç Merwly Maksat Öwezowyň Yhlas süresiniň tafsirydyr. Musulmanlar üçin hakyky subutnamalar bilen deliller arkaly barlagy hökmany bolup durýar, şeýle hem Allahyň aýtmagy ýaly:

⁸ رواه البخاري ٦٨٢٧

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ فَلَئِكَ أَمْأَنُيْهِمْ فَلَوْلَا بُرْهَانُكُمْ⁹

«We olar aýtýarlar: ýahudy ýa bolmasa hajparaz bolmadyklar hiçhaçan jennede girmezler. Bu olaryň arzuw-hyýallary. Olara diý: «deliliňizi getiriň»!

«Diý» sözi - ynanç meselelerinde akyl üsti bilen barlaglary geçirmek üçin Allahyň buyrugy bolup durýar, sebäbi bu aýatda musulman däller jennediň diňe özlerine degişli bolandygyny nygtap aýtýarlar. Ýöne bu nädogry. Islendik teoriýany tassyklamak üçin delil gerek. We bu aýatda subutnamalar Gurhan we Sünnetiň teksti bolmadyk zerurlykdan başga däldir, sebäbi musulman däller olara ynanmaýarlar.

Allah aýdan:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

«Diý: Ol - Allah birdyr» (112:1)

«Diý» sözi - müşrikleriň Pygambere (s.a.w.) beren soragyna jogap hökmünde ýüzlenmesi üçin Allahyň buýuran emridir:

انسب لنا ربك فأنزل الله قل هو الله أحد¹⁰

«Bize Rebbiň şejere-daragty barada aýt. We muňa jogap Allah aýaty indirýär «Diý: Ol - Allah birdyr»

We Abdullah ibn Masuddan onuň hiç haçan «Kul hüwe» (Diý Ol)-y daşyndan akamandygy beýan edilýär. We Yhlas süresiniň Omeýýad dirhemlerinde «Kul hüwe» (Diý Ol)-syz ýazylmagynyň sebäbi hem şu rowaýata görä bolmagy mümkin. «Allah» sözi - Ismul Azamdyr (Azym, beýik atlar), Abu Hanifaň aýdyşy ýaly bu at «Allahyň ähli owadan atlaryny»

⁹ ۲:۱۱۱

¹⁰ سنن الترمذي ۳۳۶۴

öz içine alýar. Bu at Muhammediň (s.a.w.) Rebbiniň şahsy adydyr, çünki «Allah» we «Iläh» sözleriň arasynda uly tapawyt bar. Sebäbi «Iläh» (Taňry, Hudaý) sözi öz içine islendik hudaýy alýar, «Allah» sözi bolsa Muhammediň (s.a.w.) Rebbini aňladýar. Bu söziň asly – belli bir ýagdaýyň artikly we «Iläh» sözidir, ýagny «ýeke Iläh» (Taňry, Hudaý). Tajul Arus sözlüginde şeýle gelýär:

كان حقه إله أدخلت الألف واللام تعريفاً، فقبل الإلاه، ثم حذفت العرب الهمزة استثقلاً لها.¹¹

«Bu sözüň asly - «Iläh» (taňrydy) we oňa belli bir ýagdaýyň artikly bolan Elif-läm goýuldy we «Al-Iläh» diýildi, we soňrasy araplar aýdylmasyny kynlaşdyrýan hamzany aýyrdylar».

Bu sebäpli näbelli bir hudaýyň ady manysynda «Allahdan başga taňry ýokdyr» diýmek mümkin däl. Şahadatyň sözleri «Muhammediň (s.a.w.) habar beren hudaýyndan başga taňry ýokdyr» diýeň manyny aňladýar, ýagny Allah – bir Hudaý. «**Bir**» sözi Allahyň barlygynda ýeke-täklige ýşarat edýär. Abu Hafs al-Gaznawyň belläp geçişi ýaly:

و الأحد يرجع إلى الذات.¹²

«We “bir” sözi düýp esasyny aňladýar»

Abu Hanifa aýdan:

و الله تعالى واحد لا من طريق العدد.¹³

«We Allah Tagala – san sanawyna görä Täk manysynda däldir»
Yslam tewhidi (akydasy) taňrynyň sanap boljagyny inkär edýär we Abu Hafs an-Nasafinyň Onuň asly barada aýdyşy ýaly Ony sanap bolmaýar:

و [الله] لا معدود.¹⁴

«We [Allahy] sanap bolanok»

¹¹ تاج العروس ص ٣٢١

¹² شرح عقيدة الطحاوية للغزنوي ص ٣٣

¹³ شرح الفقه الاكبر لملا علي القاري ص ١٥

¹⁴ عقيدة النسفية مع الشرح التفتزاني ص ٧٢

Onuň ýeke-täk bolmagy, kontinual (yzygiderli dowamlylyk) we diskret (aýry-aýry böleklerden durýan) sanlygyny inkär edýär. Taftazanyň aýdysy ýaly:

ليس محلاً للكميات المتصلة كالمقادير ، ولا المنفصلة كالأعداد.¹⁵

«[Allah] ululyk hökmünde kontinual we san (bütün sanlar ýaly) hökmünde diskret sany öz içine alýan däldir».

Ýagny, Ol kontinual sany ýaly hudaýlardan ybarat däldir we Onuň Aslynyň daşynda diskret sany ýaly başga bir hudaý ýokdyr.

الله الصمد

«Allah – Sameddir (soňsyzdyr)» (112:2)

Iň güýçli tafsir ymam Buharinyň Sahihynda Ebu Huraýradan beýan edýän hadis kudsisydyr:

قَالَ اللَّهُ: كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ ، وَشَتَمَنِي وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ ، أَمَا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ أَنْ يَقُولَ: إِنِّي لَنْ أُعِيدَهُ كَمَا بَدَأْتُهُ ، وَأَمَا شَتْمُهُ إِيَّايَ أَنْ يَقُولَ: اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ، وَأَنَا الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُوَلَدْ ، وَلَمْ يَكُنْ لِي كُفُوًا أَحَدٌ.¹⁶

«Allah diýdi ki: Adam ogly men barada ýalan aýtdy, onuň beýtmäne haky ýok, meni masgaralady, onuň beýtmäne haky ýok. Onuň Maňa atan töhmeti barada bolsa, haçanda ol: edil oňa [dogulyş arkaly] başlangyç berişim ýaly [Men] ony ölerden soň janyny yzyna gaýtarmaýan - diýýär. Onuň Maňa atan töhmeti barada bolsa, haçanda ol:« Allah özüne [ikinci hudaý edip] çaga etdi. Men [bolsa] – Soňsyz – dogurmadyk we dogurylmadyk we Maňa deň-taý ýok».

¹⁵ عقيدة النسفية مع الشرح التفراني ص ٧٢

¹⁶ صحيح البخاري ٤٩٧٥

«Soňsyz» sözi [ar. *Samad*] – munyň manysy onuň yzyndan gelýän – «**Ol dogurmady we özi dogurylmadyk**». Hafyz ibn Kesir diýen:

قال الربيع بن أنس: الصمد هو الذي لم يلد ولم يولد كأنه جعل ما بعده تفسيراً له وهو قوله لم يلد ولم يولد وهو تفسير جيد.¹⁷

«Rabi ibn Anas diýdi: Samad – dogurmadyk we dogurylmadyk, ikinji aýatdan soň gelen «Dogurmadyk we dogurylmadyk» 112:3 aýaty bilen tafsir eden, we bu gowy tafsir».

We bu ymam Buharyň Sahyhynda gelýän hadis kudsi bolan Allahyň Gurhana Gurhan tafsirydyr we mundan güýçli subutnama tapdyrmaz..

We Tirmizide gelýän bir hadysyň manysyny Ubaýý ibn Kaab açyklaýar:

أن المشركين قالوا لرسول الله صلى الله عليه وسلم انسب لنا ربك فأنزل الله قل هو الله أحد الله الصمد والصمد الذي لم يلد ولم يولد لأنه ليس شيء يولد إلا سيموت ولا شيء يموت إلا سيورث وإن الله عز وجل لا يموت ولا يورث ، و لم يكن له كفوا احد قال لم يكن له شبيهه و لا عدل و ليس كمثلها شيء.¹⁸

«Müşrikler Allahyň Resulyňa (s.a.w.) ýüzlenip: Rebbiň arkasy we gelip çykyşy barada aýdyp ber», – diýýärler. Şonda Allah «Diý: Ol – Allah Bir». We «Samad (soňsyz)» - «dogurmadyk we dogurylmadyk», ölýänden başgasy dogulýan däldir we miras alýandan galany ölýän däldir. We hakykatdan hem Güýçli we Beýik bolan Allah, ne ölýär we ne miras alýar. Ubaýý «We Oňa meňzeş (deň-taýy) bolan ýokdyr», - diýen - Oňa meňzeş, Oňa taý we Oňa deň ýokdyr».

Hakim «Mustadrak» kitabynda - «hadys sahyh» diýen we ibn Hajar «Fathul Bari» kitabynda «hasan» diýip belleýär. Nygtap aýtsak Samad - «ölyänden başga hiç bir zat dogulmaýar» we «Ol dogurylmadyk we

¹⁷ تفسير ابن كثير (تفسير القرآن العظيم) مع الفهارس ج ٨ ص ٤٩٧

¹⁸ سنن الترمذي ٣٣٦٤

ölmez». We Ubaýýyň sözlerini getirýän¹⁹ - Huseýn ibn Fadl 112:2-däki «Soňsyz» sözünüň tafsiry barada onuň manysyny tamamlap şeý diýýär:

[الصمد] الأول بلا ابتداء و الآخر بلا انتها. ^{٢٠}

«[Soňsyz] - Ilkinji - başlangyçsyz we Ahyrky (iň soňky) - soňy bolmaýan»

We Buharydan gelýän manyň netijesi: «Soňsyz» - başlangyjy bilmaýan ilkinji we soňy bolmaýan ahyrky. Ahli Sunnaň Raisy²¹ tafsirynda 112:2-de «Soňsyz» sözi barada şeý diýýär:

[الصمد] أنه موجود بذاته و الباقي بذاته. ^{٢٢}

«[Soňsyz] - Ol Barlygy bilen bar we Barlygy bilen soňsyz».

Ýagny: Onuň barlygy başlangyçdan öň ahyrdan soň ýoklyk bilen çäklenmeýänligi üçin , onuň Barlygy ýoklyk bilen hem çäklenenok. Ýoklyk we barlyk arasyndäki araçäk onuň dörän wagty bolýar. Wedem Onuň her bir alamaty öz kämilliginde çäklendirilmedik. We bu - tewhidiň esasydyr we munyň açyklamasy: eger baky barlyk çäklendirilmedik bolsa, onda baky barlygyň Eýesi hem çäkli däldir, Ahli Sunnaň Raisynyň aýdyşy ýaly:

إذ ذلك معنى أجزاء و الحدود التي هُنَّ آيات الحدث. ²³

«Çünki bu döräniň alamatlary bolan bölek we çäkleriň manysydyr».

Ýagny: islendik dörän - çaklidir. Baky barlykda çäk ýokdyr, we onuň çägi ýok bolsa onda onuň çäginin daşynda başga hudaýyň barlygy ýokdyr, wedem barlygyň içinde onuň başga hudaýlardan düzüler ýaly hem çägi

¹⁹ الأسماء و الصفات للبيهقي ، ص ٩٢/حديث ٥٠ - حدثنا محمد بن عبد الله الحافظ - إملأء - أنا ابو عبد الله محمد بن يعقوب الحافظ و أبو جعفر محمد بن صالح بن هاني قال: ثنا الحسين ابن الفضل ثنا محمد بن سابق ثنا أبو جعفر الرازي عن الربيع ابن أنس عن أبي العالية عن أبي ابن كعب رضي الله عنه: (متن الحديث المذكور في سنن الترمذي ٣٣٦٤)

²⁰ تفسير السلمى

²¹ Abu Mansur Muhammad ibn Muhammad ibn Mahmud al-Maturidi as-Samarkandi

²² تأويلات اهل السنة

²³ كتاب التوحيد ص ١٠٣

ýokdyr, çünki sanaw sanalýanlaryň arasynda çäk bolan ýagdaýynda mümkindir. Taftazanyň aýdyşy ýaly:

لأن ذلك من خواص الأجسام ، تحصل لها بواسطة الكميات و الكيفيات و إحاطة الحدود و النهايات. ²⁴
«Bu jisimleriň mukdar, şekil çäk we soňuny gurşaýan aýratynlygy bolandygyndandyr»

Şeýh Saaduddin mukdar çägiň üsti bilen ýetilýär, şeýlelik bilen keşp, görnüş we ýerleşýän ýer çägiň üsti bilen ýetilýär diýip nygtap geçýär we bu barada, in şa Allah, Yhlas süresiniň 4-nji aýatynyň tafsirini açylarys.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

«Ol dogurmady we dogurylmady» (112:3)

Ibn Kesiriň aýdyşy ýaly Ondan ne dogurylan bar, we ne ata-enesi bar, we ne ýan-ýoldaşy bar:

وَقَالَ الْبَيْهَقِيُّ نَحْنُ ذَلِكَ وَقَوْلُهُ تَعَالَى "لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ" أَي لَيْسَ لَهُ وُلْدٌ وَلَا وَالِدٌ وَلَا صَاحِبَةٌ. ²⁵

«We ymam Baýhaky şuna meňzeş diýdi: we Allahyň «ol dogurmady we dogurylmady» sözleri - ýagny Onuň çagasy ýok, Onuň ata-enesi ýok, Onuň ýan-ýoldaşy ýok».

Ýagny , başgaça (göçme manyda) aýtsak: Allah - bir «şahys», we Onuň aýdyşy ýaly Onuň bilen bilelikde giçbir zat ýok:

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ²⁶

«We Allahyň ýanynda başga bir hudaýa ýüzlenme (ýönelme, çagyрма) - Ondan başga taňry ýok. Onuň «ýüzünden» galan ähli zat ýok bolar».

We «ýüz» - «barlygy» manysynda. Ibn Kesiryň aýdyşy ýaly:

²⁴ عقيدة النسفية مع الشرح التفتزاني ص ٧١

²⁵ تفسير ابن كثير

²⁶ ٢٨:٨٨

فَعَبَّرَ بِالْوَجْهِ عَنِ الذَّاتِ ، وَهَكَذَا قَوْلُهُ هَاهُنَا: "كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ" أَي : إِلَّا إِيَّاهُ .²⁷

««Ýüz» sözüniň manysy - Onuň barlygydyr. We bu edil Allahyň- «Onuň «Ýüzünden» başga hemme zat ýok bolar, ýagny - Ondan galany».

We manyň netijesi: Ondan dogulan ýok, ata-enesi ýok, ýan-ýoldaşy ýok, Onuň dogurany ýok, ata-enesi ýok, ýan-ýoldaşy ýok, başga şahsy ýok, başga hi zat ýok, çünki, başgaça aýtsak, Ol - bir «şahys».

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

«We Onuň taýy ýok» (112:4)

Bu aýat dürli görnüşli deň-taýlygy ýa bolmasa meňzeşligi inkär edýär. Agzalan hadysda Ubaýý ibn Kaabyň aýdaşy ýaly:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ قَالَ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَبِيهٌ وَلَا عَدْلٌ وَلَا لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ.²⁸

«We Onuň taýy ýok» 112:4 - Ubaýý diýdi - Onuň Oňa meňzeşi ýok, we Oňa deň-taý ýok».

Ubaýý Ibn Kaab meňzeşligi, taýlygy we deňligi inkär edýär. We ýularyň ählisi - deň-taýlygyň derejeleri, we «meňzeşlik» - deň-taýlygyň iň pes derejesi we ol - bölekleýin deň-taýlykdyr. «Deň-taýlyk» - meňzeşlikdir we ol umumy deň-taýlykdyr. «Deňlik» - doly deň-taýlykdyr we ol - hemme tarapdan bakylan deň-taýlykdyr. Yhlas süresiniň 2-nji aýatynyň tafsirynda belläp geçişimiz ýaly - Allahyň çägi ýok we şol sebäpli keşbi ýok, görnüşi ýok, ýerleşýän ýeri ýok we alty tarap bilen gurşalanok. Çünki çäk - barlygyň içiniň daşky görnüşidir. Keşp çäkleriň we olaryň çuňlygy, beýikligi we uzynlygy esasynda, ýerleşýän ýeri başga çäklerden bolan uzklyklaryň üsti bilen gurulýar. We bularyň ählisi - ýaradylanlaryň barlygynyň şertlerinden. Abu Hanifa öz «Wesýetinde» aýdyşy ýaly:

²⁷ تفسير ابن كثير

²⁸ سنن الترمذي ٣٣٦٤

لو كان محتاجاً إلى الجلوس و القرار فقبل خلق العرش أين كان الله؟²⁹

«Eger ol oturmaklyga we ýer tutmaklyga mätäç bolsa, onda kürsini we meýdany ýaratmazdan owal Allah nirededi?».

Ýagny, eger Ol alty tarapda ýerleşilýän ýere mätäç bolan bolsa, onda bu alty tarap döremänkä Allah nirededi? Ol asmansyzdy, ýersizdi, alty tarapsyzdy, ýerleşilýän ýersizdi, görnüşsiz we keşpsizdi. Keşp bolsa alty tarapyň çäkleri arasynda gurulýar. We Ol ýaradylanlaryň döräni bilen üýtgemedi, edil Tahawiň Akydasynda aýdysy ýaly:

مَا زَالَ بِصِفَاتِهِ قَدِيمًا قَبْلَ خَلْقِهِ. لَمْ يَزِدْ بِكَوْنِهِمْ شَيْئًا لَمْ يَكُنْ قَبْلَهُمْ مِنْ صِفَاتِهِ ، وَكَمَا كَانَ بِصِفَاتِهِ
أَزَلِيًّا كَذَلِكَ لَا يَزَالُ عَلَيْهَا أَبَدِيًّا.³⁰

«Ol Öz sypat-alamatlary bilen döretmänkä hem bardy. Ýaradylanlaryň bolmagy Onuň sypat-alamatlaryna artykmaç hiç zat goşmady, Ol Öz sypat-alamatlary bilen başda nähili bolan bolsa, edil şo bolşy ýaly şeýle hem ebedi bolar».

Ýaradylanlaryň döräni bilen Allahyň üýtgemeyänliginiň subutnamasy babatda ymam Tabaranyň hadysynda haçanda beduin Allahyň asly barada eden dogasynda gelýär:

و لا تُغَيِّرُهُ الحوادث.³¹

«We ýokdan bar bolan jisimler Ony üýtgetmeýär».

We onuň Allaha bolan bu owadan öwgü sözleri üçin Allahyň Resuly (s.a.w.) oňa altyn sowgat etdi. Hafyz Haýsami «Majmu az-Zawaid» kitabynda:

رواه الطبراني في الأوسط و رجاله رجال الصحيح غير عبد الله بن محمد أبي عبد الرحمن الأذرمي ، و هو ثقة.

²⁹ كتاب الوصية ص ٥١

³⁰ عقيدة الطحاوية

³¹ المعجم الأوسط للطبراني - ج ١٩ ص ١٧٢ حديث ٩٤٤٨

«Muny Tabarani «Awsat» kitabynda agzaýar we ony aýdanlaryň ählisi – sahyh, Abdullah bin Muhammad Abu Abdurrahman al-Azramidan galany – we ol hem ynamdar (ynama mynasyp)». - diýýär

Ýerleşýän ýeriň we keşbiň üýtgemegi çäkleriň üýtgemesi esasynda emele gelýänligi üçin, ýagny çägiň golaýlap daşlaşmasy netijesinde we bu üýtgeşmeleriň ikisi hem çäkli bolana mümkin, ol bolsa – dörän. We netije: aýat meňzeşligiň ähli görnüşini inkär edýär, we Onuň üägi ýok, we keşbi ýok, görnüşi ýok, we guraly ýok, organlary ýok, alty tarapda ýerleşýän ýeri ýok, edil Tahawiň Akydasynda aýdysy ýaly:

و تعالی عن الحدود و الغيات و الأركان و الأعضاء و الأدوات لا تحويه الجهات الست كسائر المبتدعات.

32

«We Ol çäklerden, çenlerden, böleklerden, organ we gurallardan ýokarydadyr, alty tarap Ony başga dörän jisimleri gurşaýşy ýaly gurşanok».

We mutaşabihat aýatlarynda sypat-alamatlar barada gelýän hemmesi barada şuny bilmeli: Allah aýatlary ikä böldi: birinjisi – muhkamat [höküm beriji] aýatlary, ikinjisi – mutaşabihat [meňzeşlik] aýatlary. Allah diýdi:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ.³³

«Oldyr indiren saňa bu kitaby, Munyň belli bir aýatlary bardyr – Kitabyň esasydyr, başgalary bolsa – meňzeşdir. Emma kalplarynda azgynlyk barlar diňe olardaky meňzeşleriň zyndan giderler: pitne çykarmak we özüçe ýormak maksady bilen. Şol babatda olaryň hakyky manysyny Allahdan başga bilýän ýokdyr. Ylamda çuňňur bolanlar bolsa - «biz ynandyk, bularyň hemmesi Rabbimizden», - diýýärler. Ýöne muny akyl eýelerinden (özleri tämiz bolanlardan) başgalary pikir etmez (düşünmez, aňlamaz)».

³² عقيدة الطحاوية

³³ ۳:۷

Mutaşabih [meñzeş] – bu mutafail^{un} şekline görä işligiñ VI görnüşiniñ gaýdym derejäñ ortak işligi we onuñ manysy – zatlaryñ hereketi arasynda ýasalan jisimdir. Gurhan aýatларыnyñ her bir görnüşi – mukamat ýa mutaşabihat bolsun tapawudy ýok aýandyr, çünki Allah aýdan:

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ. ³⁴

«We şeýle Biz [Gurhany] aýan (açyk) aýatlar edip indirdik»

Ýagny, Gurhanyñ her aýaty – aýan (açyk). Bu söziñ köki – meñzeşlik/taý, onuñ manysy bolsa – bir zada meñzeş bolan bir zat. Allahyñ diýişi ýaly:

كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ. ³⁵

«Bulardan öňdäkiler hem edil bularyñ diýýän sözleri ýaly diýýärdiler. Kalplary birinine meñzedi»

Ýagny olaryñ kalplary olardan öň bolanlaryñka meñzeş, sebäbi olaryñ sözleri olardan öň bolanlaryñka meñzeş. Allah bu sözi Gurhanda haýsy manyda ulandy? Gurhanyñ ähli ýerinde bu söz şol bir manyda ulanylan. Allah diýen:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا. ³⁶

«Ynanyp salyh amal edýänleri bolsa buşla: olar üçin derýalar akýan jennet bar. Islendik bir miweden ryzk bilen ryzyklananynda olar: Bu biziñ öňden (geçmişde) ryzyklanany zatларыmyz, emma olara meñzeşi berildi».

Ibn Manzur «Lisan al-Arab» kitabynda:

³⁴ ۲۲:۱۶

³⁵ ۲:۱۱۸

³⁶ ۲:۲۵

و قال المفسرون متشابهها يشبه بعضه بعضا في الصورة و يختلف في الطعم ، و دليل المفسرين قوله تعالى هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ لِأَنَّ صُورَةَ الصُّورَةِ الْأُولَى وَ لَكِنْ اختلف طعم.³⁷

«We mufassirlar [Gurhany tefsir edýänler] diýdiler - «meñzeşler» - şeklinde biribirine meñzeş we tagamda biribirine ters. We mufassirlaryň delili - Allahyň sözleri - «bu biziň öňden boýnumyzda bolan», çünki keşp - edil ilkinji [dünýewi] keşp ýaly, emma tagamda ters», - diýýär.

Ýagny Allahy jennet ýaşajylarynyň ýerdäki (dünýädäki) miwe-hasyllary däl-de jennetdäki miwe-hasyllary aljaklaryny, olaryň arasyndaky tapawutlylygy görkezip aýdyp geçýär. Ýene Allah diýen:

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ.³⁸

«We ol diregli we diregsiz baglary, palma we galla önümlerini, tapawutly miwe-hasyllary, zeýtun we nary, meñzeş we meñzeş dälleri ösdürdi».

Samin al-Halabi öz tafsirynda şeýle diýýär:

و "أُكْلُهُ" مرفوع بـ "مختلفاً" لأنه اسم فاعل ، ... وقال الحوفي: "والهاء في "أكله" عائدة على ذِكْرِ ما تقدّم من هذه الأشياء المنشآت" ، وعلى هذا الذي ذكره الحوفي لا تختص الحال بالنخل والزرع بل يكون لهما تقدّم جميعه...قلت: فيبقى التقدير: مختلفاً أكل ثمر الجنات وما بعدها ،.³⁹

«We «miwe-hasyllar» sözi «garşy (ters)» sözüne garaňda baş düşümde dur çünki bu düýp derejäň ortak işligi»...«we Hufi aýdan: «we «miwe-hasyllar» sözindäki bile ýazylýan 3-nji ýöňkemäň » at çalyşmasy agzalan ekip ösdürilýän zatlara gaýdyp gelýär». We Hufiýe görä hal «palma we galla önümleri» çäklenmän, mundan öň gelýän ählisine degişli»[ýagny baglarda « ekip ösdürilýän»]... «Men aýtýaryn: aýyrgyç galýar: «dürli miwe-hasyllar» [ekip ösdürilýän] baglaryň miweleri we ondan soň agzalanlar».

³⁷ لسان العرب

³⁸ ٦:١٤١

³⁹ تفسير سمين الحلبي

Öz tafsirynda ahli-sunnaň Raisy şeýle diýdi:

منها ما يكون متشابهاً في اللون ومختلفاً في الأكل والطعم ، ومنها ما يكون مختلفاً في اللون والمنظر
متشابهاً في الطعم والأكل ؛⁴⁰

«Olaryň arasynda reňkde meňzeş bolup tagamda garşy (ters) bolan, we olardan hem reňkde we görnüşde garşy (ters) bolan, ýöne tagamda meňzeş däl».

Bu aýatlardan biz Allahyň «mutaşabih» sözini haýsy manyda ulanandygyny öwrendik. Eger bir zat başga bir zada meňseş bolsa, diýmek birinji zatda tapawutlygy (aýratynlygy) bar, şol sebäpli ol ikinji zat bolmaýar. We şol sebäpli olaryň arasynda üýtgeşiklik bolýar, çünki deňtaýlyk dürli zatlaryň arasynda mümkindir. «Pyrtykal mandarina meňzeş» diýen ýaly, emma «pyrtykal pyrtykala meňzeş» diýilmez, çünli beýle diýmek bolgusyzlyk we onuň manysy ýok. «Ajurumiýýi»-da şeý diýilýär:

كلام هو اللفظ المركب المفيد بالوضع.⁴¹

«Keläm – bir sözüň başga bir söz bilen baglansyp söz düzümini döredip peýda (many) berýän sözdir».

«Pyrtykal mandarina meňzeş» diýen sözler meňzeşlik diňe dürli predmetleriň (zatlaryň) arasynda mümkindigini görkezýär.

Şeýle hem mutaşabih aýatynda gelen söz hem beýleki aýatda gelen söze meňzeş, ýöne manysy garşy (ters).

Eger Allah mutaşabih aýatlarynda Allahdan başgalary sypatlandyryň sözleri bilen beýan edilýän bolsa, onda olaryň manysy Allahdan başgasyny sypatlandyrylanyň manysynyň tersi bolup durýar. Abu al-Leýs as-Samarkidinyň tafsirynda aýdyşy ýaly mutaşabir sözüniň manysynyň jemi:

والمتشابه: الذي يكون اللفظ يشبه اللفظ والمعنى مختلف.⁴²

⁴⁰ تأويلات اهل السنة

⁴¹ متن الأجرمية

⁴² بحر العلوم ص ٢٤٦

«We meñzeşler: söz başga bir söze meñzeş, emma manysy meñzeş däl», - bolýar.

Allah diýen:

"ليس كمثلہ شيء" ⁴³ و "لم يكن له كفوا احد" ⁴⁴

«Hiçzat Oňa meñzänok» we «Oňun deňi-taýy ýok».

Allahy Ondan başgasyny sypatlandyryňan her bir sypatlandyryş - mutaşabihdyr we şol söziň manysy Allahdan başga kimi sypatlandyran bolsa onuň ters manysydyr. Bu «mutaşabih» sözüniň Gurhandan alynan tafsirydyr we bu Gurhanyň Gurhan üsti bilen edilen tafsirydyr we mundan has güýçli düşündiriş tapmak mümkin däl.

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ⁴⁵

«We Allahdan başga hiçkim munyň manysyny bilenok», - diýdi.

Bu sözlem م «mim» belgisi bilen tamamlanýar. Bu belgi ähli mutawatyr kyraatlarda säginmekligi (durmaklygy) aňladýar we eger şol ýerde säginilmese (durulmasa), sözlemiň manysy ýoýylýar we bu belgi manyň gutarandygyny görkezýär. Bu sözler arkaly Allah Ondan başga hiü kimiň mutaşabihat aýatларыnyň manysyny bilmeýändigini aýttýar. Sebäbi düşündiriş bilinmeýän nämelli zatlardan çykýar. Allahyň diýişi ýaly:

هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ. ⁴⁶

«Bu öň bolan düýşiň düşündirilişidir»

Ýusuf öz ata-enesine: «Bu ozal görülen düýşiň manysy; onda güneşi, aýy we 11 ýyldyzyny gördim, ýöne şol wagt bu düýşiň manysyny bilmändim», -

⁴³ ٤٢:١١

⁴⁴ ١١٢:٤

⁴⁵ ٣:٧

⁴⁶ ١٢:١٠٠

diýip aýdýar. Eger mutaşabihat aýatlarynyň manysyny Allahdan başga hiç kim bilmeýär, onda mutaşabihat aýatlarynyň manysy adamlara belli bolan manysyna garşy bolýar. Adamlar bu mutaşabihat sözleri sözlükdäki göni manysyna görä bilýär, Allah bolsa döredilen mahluklar mutaşabihat sözleriniň manysyny bilmeýändigini aýtýar we şeýlelikde, olaryň manysy döredilen mahlukata belli bolan hakyky (göni) manysy däl. Netije: Mutaşabihat aýatlary Allaha meñzeşligi we deň-taýlygy inkär edýär, sebäbi mutaşabih aýatda Allah Ondan galany sypatlandyrylyşy ýaly sypatlandyrylýar, şunlyk bilen onuň manysy Allahdan başgasy sypatlandyrylyşy ýaly sypatlandyrylmagyň tersi bolup durýar, ýagny bu söziň manysy sözlükdäki göni manysynyň tersi (garşysy). Onuň manysyny Allahdan başga hiç kim bilmeýär we ýaradylan mahlukat onuň manysyny bilmeýär, şonuň üçin mutaşabihat aýatlaryň manysy ýaradylan mahlukata belli bolan hakyky (göni) manysy däl.

We älemleriň rebbi bolan Allaha hamdu-senalar (şükürler) bolsun!

1441-nji ýylyň Remezan (Oraza) aýynyň 28, ikindi namazyndan soňrasy tamamlandy.